

Aszt Ágnes

Mosonmagyaróvár, Frankel Leó utca (Téglaföldi-dűlő)

Az Ad Flexum kutatások története és újabb eredményei

*Pusztai Rezső (1926–2004)**mosonmagyaróvári régész emlékére*

2003. április 5–11. között leletmentő régészeti ásatást végeztünk a Frankel L. utcai csatornavonal területén. Bár a kijelölt nyomvonalon a sűrű beépítettség, valamint a Malom-ági Lajta csatorna közelsége nem tette lehetővé a kiterjedtebb ásatást, megfigyeléseink és reprezentatív leletanyagunk megkívánja az ásatási eredmények bővebb bemutatását.

A terület a mai Mosonmagyaróvár központjában, az óvári városrészben található, a Károlyliget D-i határán. A Frankel u. K-i része pontosan követi a Lajta kanyarulatát, illetve a terület DK-i részén ömlik a Lajta a Mosoni (Kis)-Dunába. A szórványos leletek, valamint az alább részletesebben is tárgyalt feltárások, illetve a lelőhely földrajzi helyzete, mint elsőrendű telepítő tényező, azt valószínűsíti, hogy erre feküdhett a Castrum Ad Flexum (jelentése: a kanyarulatnál) vicusa, illetve az ahhoz tartozó temető (1. kép).

A környékről az első régészeti leletet csónakázó tanulók jutatták be a múzeumba 1885. július 26-án. Az oroszlánfejjel, valamint egy-egy női és férfialakkal díszített terra sigillata darabot Sőtér Ágost vizsgálta meg, aki ezután terepbejárást végzett, majd ásatást kezdeményezett, amelynek során lokalizált egy, és feltárt egy másik fabéltűt kutat, továbbá egy helyi adatközlőtől tudomást szerzett további két hasonló szerkezetű kút egykori voltáról. A feltárt kutat 5 m mélyen bontotta ki (1 m-rel a Lajta vízszintje alatt), kerek alapú, hordó alakú és fabéltetes volt. A betöltésből több ép edény, fibulák kerültek elő, egy félkörívű bronz edényfogantyú, valamint nagy tömegű állati és emberi csont.¹

1886-ban újabb ásatásokat kezdett Sőtér, amelynek során Commodus (180–192) és I. Valentinianus (364–375) érmekkel keltezett gazdag leletanyagú településrétege(ke)t kutatott meg, ám objektumokat nem figyelt meg.²

A Manninger-téglagyár agyaggödreiből 122 kerámia, 97 bronz- és 8 üvegtárgy került ajándékként a múzeumba.³ A leletanyag összetett volt, változatos. A behozott terra sigillata töredékek tojásfüzéres, állat- és ember alakos díszűek voltak, zömmel a Drag. 37. típushoz köthetőek.⁴ Bélyegeik Pusztai olvasatában: ...IN F, L.SVN,⁵

1 SÓTÉR 1888, 151.; SÓTÉR 1898, 181–183.

2 SÓTÉR 1888, 150–151.; SÓTÉR 1898, 183–184.

3 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 57.17.1.–57.17.223.1–4.

4 Pusztai Rezső meghatározása. Analógiák: WEBER–HIDEN, 1996. 109., 141., 213.

5 Itáliai eredetű. Szőnyi Eszter szíves szóbeli közlése.

Ágnes Aszt

Mosonmagyaróvár, Frankel Leó Street (Téglaföldi-dűlő)

History and recent results of the Ad Flexum investigations

*In memory of Rezső Pusztai (1926–2004)**archaeologist in Mosonmagyaróvár*

Rescue excavations were conducted along the trench of the drainpipe in Frankel L. Street between 5 and 11 April 2003. The dense occupation and the nearness of the Lajta channel of the Malom branch did not afford us to excavate on a large surface, the observations and the representative find material, however, demand a more detailed description of the excavation results.

The area can be found at the S edge of the Károlyliget in the centre of the modern Mosonmagyaróvár, in the district called Óvár. The E part of the Frankel Street follows the bend of the Lajta, and the Lajta meets the Moson (Small) branch of the Danube at the SE part of the area. The scattered finds, the excavations to be described below in details and the excellent geographical position of the site, a primary factor in occupation, all suggest that the vicus of Castrum Ad Flexum (which means: at the bend) and its cemetery must have been established in this region (Fig. 1).

Pupils brought the first archaeological find to the museum from their boat excursion in the area in July 26, 1885. Ágost Sőtér examined the Samian ware fragment decorated with a lion head and a male and a female figure. He conducted a field walking and then started excavations there. He located a timber-lined well and unearthed another one and learned from a local informant that two more similar wells had once existed. He uncovered the well to a depth of 5 m (1 m under the water table of the Lajta). Its bottom was round, the shaft was barrel-shaped lined with timber. The filling contained a number of intact vessels, brooches, the semicircular handle of a bronze vessel and a large number of animal and human bones.¹

Sőtér launched new excavations in 1886, when he investigated settlement layer(s) yielding a rich find material dated by Commodus' (180–192) and I. Valentinian's (364–375) coins but he did not observe any feature.²

From the clay pits of Manninger's brickyard, 122 pottery fragments, 97 bronze and 8 glass objects were handed over to the museum as a gift.³ The find material was complex and varied. The Samian wares were ornamented with ovolo pattern, human and animal figures. Most of them belonged to type Drag. 37.⁴ Pusztai

1 SÓTÉR 1888, 151.; SÓTÉR 1898, 181–183

2 SÓTÉR 1888, 150–151.; SÓTÉR 1898, 183–184

3 Hansági Museum Archaeological Collection 57.17.1.–57.17.223.1–4

4 Rezső Pusztai's determination. Analogues: WEBER–HIDEN, 1996. 109., 141., 213

PI INTIMMV, CIILVST, CNATI M, AVRILIVS, COMI F, LVTIIVS F. Az ép házikerámia edények mellett a kerámialeleteket egy mécses-öntőforma valamint több agyagmécses alkotta, köztük madár alakú, valamint többflángos darabok. A mécsesek leggyakoribb pecsétjei: CRESCES, FORTIS, VRSVS, CERALIS. Viszonylag kevés üvegáru mellett reprezentatív bronzgyűjteményt adott át Manninger téglagyáros, közte Lart, illetve Amort ábrázoló szobrocskákat, gyorsmérleget, bronzmécses, ládavereteket és kulcsokat, bronzkorsókat, villát, késeket.

1901 júniusában 4 nyújtott csontvázas római kori sír került elő a Téglaföldi-dűlőn, ebből egy szarkofágban, egy téglasírban feküdt.⁶ A téglasír peremes tégláin a Legio X Gemina Pia Fidelis (LEG X GE P F) illetve a Figlina Sabiniana (FIG SAB) bélyegek voltak.⁷ A téglák I. Valentinianus (364–375) uralkodásának idejéhez köthetők. Mindkét típus előfordul Aquincumban is, a műhely azonban Noricum Ripense-hez kötődik.⁸ Az egyszerű földsírokban egy nő és egy férfi nyugodott, a férfisírban vas mellékleteket is feltárt Sótér Ágost. Ugyanekkor ásatott ki egy 8 m mély kutat, amelynek betöltéséből – többek mellett – egy agyagmécses és egy 29 cm hosszú, sárgaréz bevonatú bronz merőkanál került elő.⁹

1955–56-ban a Marx K. u. 31. telken kútásás során korsómellékletes, 4. századra datált csontvázas sír került elő.¹⁰ (A Marx u. a Téglaföldi-dűlőt É–D-i irányban középen szeli át, merőleges a Frankel utcára.)

Sótér ásatásaitól K-re, 250–300 m-re, a Károlyligeti Lajta-ágtól D-re 50 m-re ásatott 1963-ban Pusztai Rezső. A felső, 40 cm vastag szürkés talaj alatt figyelte meg a fekete, humuszos római réteget, amelyből római kerámiatöredékek kerültek elő. E rétegbe beásva, hamus, égett földben, 120 cm mélységben több helyütt anatómiai összefüggés nélküli váztöredékeket, és három emberi koponyát (2 felnőtt, 1 gyermek) talált.¹¹ A stratigráfia, valamint a fentebb említett lelőhelyek tanulságai világossá teszik, hogy a területen a 2–3. századi polgári település (vicus) helyén a 4. században már temető volt, amely egy töltésút¹² mellé szerveződhetett – Sótér megfigyelései szerint. Tipikus jellemző ez a pannoniai vicusokban, hiszen általánosan megfigyelhető, hogy a települések a késő római idősakra beszűkültek, és egyes, korábban lakott részeken temetőket létesítettek.¹³

1979/80-ban a Téglaföldi-dűlő közepén víztorny-alapozási munkák indultak meg. Sajnos ezt megelőző,

read the stamps as follows: ...IN F, L.SVN⁵, PI INTIMMV, CIILVST, CNATI M, AVRILIVS, COMI F, LVTIIVS F. Beside the intact household vessels, the mould of a lamp and a number of clay lamps composed the ceramic material, including bird-shaped items and ones with more than one flame. The most frequent stamps of the lamps were: CRESCES, FORTIS, VRSVS, CERALIS. Beside the relatively few glass wares, Manninger the owner of the brickyard handed over a representative bronze collection including statuettes representing Lar and Amor, a balance, a bronze lamp, casket mounts and keys, bronze jugs, a fork and knives.

Four inhumation burials with extended skeletons were found from the Roman Age at Téglaföldi-dűlő in June 1901. One skeleton lay in a sarcophagus and another one in a brick grave.⁶ The rimmed bricks of the brick grave had the stamps of Legio X Gemina Pia Fidelis (LEG X GE P F) and Figlina Sabiniana (FIG SAB).⁷ The bricks can be dated from the time of I. Valentinian's reign (364–375). Both types can also be found in Aquincum, while the workshop was in Noricum Ripense.⁸ A man and a woman lay in the simple earth graves. Ágost Sótér unearthed iron grave furniture in the man's grave. At the same time, he uncovered an 8 m deep well the filling of which yielded, among others, a clay lamp and a 29 cm long bronze ladle coated with brass.⁹

An inhumation burial with a jug grave furniture dated from the 4th century was found at lot 31 Marx K. Street in 1955–56 during the digging of a well.¹⁰ (Marx Street crosses Téglaföldi dűlő at its middle in a N-S direction, it is perpendicular at Frankel Street.)

Rezső Pusztai conducted excavations 50 m S of the Károlyliget Lajta branch, 250–300 m from the spot where Sótér had excavated. He observed the black, humic Roman layer under the 40 cm thick upper, greyish soil, which yielded Roman sherds. He found fragments of skeletons and three human skulls dug into this layer, in an ashy, burnt earth, in a depth of 120 cm. The remains did not show any anatomical order (2 adults and 1 child).¹¹ The evidences of the stratigraphy and the above-mentioned sites make it clear that a cemetery existed in the 4th century in the place of the civil settlement (vicus) of the 2nd–3rd centuries, which was established along a raised road,¹² according to Sótér's observations. This was generally characteristic of the Pannonian vicus settlements, as it can usually be observed that the settlements shrank by the late Roman period

6 Pusztai R. jelentése, HM Adattár 116-72; PUSZTAI R., 1979. 9.

7 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 79.1.1.–79.1.2.

8 LŐRINCZ 1980, 266., 271. ill: IV. t/2. (Kat.: 5/1) és XI. t/3. (Kat.: 5/2)

9 MOSONVÁRMEGYE 1901. júl. 21. 4.

10 Pusztai R. jelentése, HM Adattár 116-72

11 Pusztai R. jelentése, HM Adattár 116-72; Pusztai R. jelentése RF 1964., 35.

12 Pusztai 1979, 9.

13 PRK 234.

5 Of Italian origin. Eszter Szőnyi's kind oral communication.

6 R. Pusztai's report, HM Archives 116-72; PUSZTAI R., 1979. 9

7 Hansági Museum Archaeological Collection 79.1.1.–79.1.2.

8 LŐRINCZ 1980, 266., 271. and IV. t/2. (Kat.: 5/1) and XI. t/3. (Kat.: 5/2)

9 MOSONVÁRMEGYE 1901. 21 July. 4

10 R. Pusztai's report, HM Archives 116-72

11 R. Pusztai's report, HM Archives 116-72; R. Pusztai's report RF 1964., 35

12 Pusztai 1979, 9

vagy legalább kísérő régészeti ásatás vagy megfigyelés ekkor nem volt. Ennek ellenére nagy mennyiségű római leletanyag került innen is múzeumunkba Németh Alajos középiskolai tanár, a Múzeumbarát Egyesület elnökének jóvoltából. A hatalmas leletanyag (2/3. századi terra sigillata) közép-galliai és Rheinzaberni műhelyekből származik, pecsétjeiken a VICTORINUS (Rheinzabern), IASSV, PRIMITIVUS, CINNAMVS (Lezoux), VSTRI.OE mesternevek olvashatóak. Az agyagleletek között található egy tegulatöredék XIII GEMINA M(artia) V(ictis) pecséttel, amfóratöredékek, mécsesek. Néhány üveg-edény-töredék mellett a leletanyag nagyobb része bronz-(edényfülek, ládaveretek, záruk, övveretek, fibulák, tör, lószerszámzat részei) és vastárgyak (kések, sarló, szerzőszámok) együttese.¹⁴ A nagy mennyiségű leletanyag múzeumba szállítása után egy rövid idejű megfigyelésre volt lehetősége Pusztai Rezsőnek, aki megállapította, hogy a 100–120 cm vastag folyami elöntés alatt egy átlagosan 50 cm vastag római réteg húzódik, amelyben több fahordó béléstű kút beásási nyomát is látta. Egy hiányos bronztál és egy agyagfazék került ekkor gyűjteményünkbe.¹⁵

1986-ban Figler András végzett megelőző szondakutatást a Frankel L. u. 24. telken.¹⁶ A 3×5 m alapú szonda-gödörben 4 járósíntet sikerült elkülönítenie, és egy tüzelőhely nyomait figyelte meg. Ezzel a telekkel párhuzamosan folyt a Marx u. 46–50. kutatása is. A két kutatóárkokban 200 cm mélységig a szokott rétegsor ismétlődött, a római leletek a sötét iszapos-agyagos rétegből kerültek elő, objektum azonban egy sem volt a megkutatott felületen. A leletanyag nagy mennyiségű kerámiájának zöme római házikerámia, a terra sigillata töredékeken közép galliai motívumok találhatóak, egy tál alján a RHBA...IADI pecsét olvasható. Pecsét még egy agyag mécses-töredéken szerepelt: (fort)IS. Az előkerült leletanyagot Figler a 3. századra datálta.¹⁷ A terra sigillata motívumok elsősorban rheinzaberni műhelyekre mutatnak.¹⁸

1998-ban a Frankel utcában gázvezetékárkot ástak, ahol Figler András helyszíni szemlét tartott. A Marx és Frankel utcák sarkánál 100–120 cm mélységben, egy sötétszürke iszapos rétegből kerültek elő objektum nélkül a római kisleletek (kerámia, bronzérmék, vaskés).¹⁹

Új ásatásunk során, 2003-ban, 300 m hosszan, ám csak 80 cm szélességben kutathattuk a Frankel u. Marx K. u.-tól K-re fekvő szakaszát. Árkunkban jól megfigyelhető volt a már korábbi ásatásokról is ismert, 100–120 cm mélyen jelentkező 80–120 cm vastag sötétszürke

and cemeteries were established in certain formerly inhabited areas.¹³

In 1979/80, the foundation of a water tower was dug in the middle of Téglaföldi-dűlő. Regrettably, no excavation preceded it or ran along the earth movement, and nobody observed the operations. Despite this, a large number of Roman finds were carried into the museum from the site owing to Alajos Németh secondary school teacher, the chairman of the Society of Museum Friends. The rich find material (Samian ware from the 2nd and 3rd centuries) came from Central Gallic and Rheinzabern workshops, the names of masters VICTORINUS (Rheinzabern), IASSV, PRIMITIVUS, CINNAMVS (Lezoux), and VSTRI.OE can be read in the stamps. A tegula fragment with the stamp XIII GEMINA M(artia) V(ictis), amphora fragments and lamps can be found among the clay finds. Beside the fragments of a few glass vessels, the majority of the finds were bronze (vessel handles, casket mounts, locks, belt mounts, brooches, a dagger, parts of a harness) and iron objects (knives, a sickle, tools).¹⁴ After the large number of finds had been transported into the museum, Rezső Pusztai could spend some time with observation. He established that under a 100–120 cm thick alluvial deposit, a Roman layer measuring 50 cm in thickness in average could be found, in which he recognised the traces of the shafts of a few barrel-lined wells. A fragmentary bronze bowl and a clay pot were added to the collection at that time.¹⁵

András Figler conducted test excavations preceding investment at lot 24 Frankel L. Street in 1986.¹⁶ He differentiated 4 floor levels in the test pit measuring 3 m×5 m and observed the remains of a hearth. At the same time, lot 46–50 Marx Street was also investigated. The usual layer sequence appeared in the two test trenches to a depth of 200 cm. The Roman finds were uncovered in a dark, loamy clayey layer. None of the investigated surfaces showed any trace of a feature. The majority of the rich ceramic finds were household potteries. Central Gallic motives can be observed on the fragment of a Samian ware, and the stamp RHBA...IADI can be read on the bottom of a bowl. Another stamp was discovered in the fragment of a clay lamp: (fort)IS. Figler dated the uncovered finds from the 3rd century.¹⁷ The motives of the Samian ware point to Rheinzabern workshops.¹⁸

A trench was dug for a gas pipe in Frankel Street in 1998, which András Figler surveyed. Roman small finds (ceramics, bronze coins, an iron knife) were found without the appearance of a feature in a depth of 100–

14 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 98.2.1–259.; 98.3.1–14.; 98.3.18.; 98.3.22–24.; 98.3.27–28.

15 Pusztai R. jelentése, RF 1980, 42.

16 A leletanyag a Hansági Múzeum Régészeti gyűjteményében feldolgozatlan, leltározatlan.

17 Figler A. jelentése RF 1987, 43.; HM Adattár 1227.2004.

18 Analógia pl.: WEBER-HIDEN, 1996. 273, 277.

19 Figler A. jelentése, HM Adattár 875.98.

13 PRK 234.

14 Hansági Museum Archaeological Collection 98.2.1–259.; 98.3.1–14.; 98.3.18.; 98.3.22–24.; 98.3.27–28

15 R. Pusztai's report, RF 1980, 42

16 The finds were deposited in the Archaeological Collection of the Hanság Museum. They have not yet been catalogued and analysed.

17 A. Figler's report RF 1987, 43.; HM Archives 1227.2004

18 Analogue e.g.: WEBER-HIDEN, 1996. 273, 277

agyagos összetételű római réteg. A rétegben két kavicsos felületű járósíntet sikerült dokumentálni, a korábbi 407 cm hosszan volt megfigyelhető 150–170 cm mélység között, a fiatalabb 310 cm hosszan volt követhető 127–137 cm mélységben. A leletmentés során 12 telepobjektumot tártunk fel, gödröket, árkokat, valamennyi feltárta a korai járósínt alatt jelentkező. Árkaink (7., 8., 10., 11.) szerkezete hasonló volt (U metszetű, keskeny), betöltésük (paticsszemcsés barna agyag) és irányuk (DNy-ÉK) megegyezett. Néhány kerekded, szabálytalan paticsszemcsés barna agyag betöltésű gödör, valamint egy agyagtapasztásos tűzhely omladéka mellett az ásatás legjelentősebb objektuma az 5-6. objektumból összeálló épületmaradvány volt. A kőalapozású épületrészlet Ad Flexum vicusának első ismert lakóépítménye. Bár korábbi feltárások rétegmegfigyeléseiből, illetve a máshonnan ismert vicus épületekből sejthető volt,²⁰ hogy Ad Flexumban is kőalapozású vályogtégla falú házak álltak, ennek első konkrét bizonyítéka az 5-6. objektumszámmal jelzett épületrészlet. A két kőfal szakasz az épület DK-i sarokrészletét jelenti, a D-i meddő alatt a találkozásuk kiszerkeszthető (2. kép). A Malomági Lajta mesterséges voltát mutatja, hogy az épület arra folytatódott, a meder kialakításakor falát átvágták. A most megismert két kőfal 42 cm széles, 46 cm magas, Ny-i oldalát 100 cm, a K-i oldalát 160 cm hosszan dokumentáltuk, az általuk bezárt köz 500–690 cm (2–3. kép). A belső járósíntet nem sikerült egyértelműen rögzítenünk. A falak által bezárt terület metszetalában vályogtégla mutatják, hogy az épület felmenő falai ilyen elemekből épülhettek ki (4–5. kép). Az épület típus jól összevethető más ismert pannoniai auxiliáris vicusok 2. század végi háztípusaival, ugyancsak kőalapozású vályogfalú épületek álltak Albertfalva, Intercisa, és Arrabona területén.²¹ Ugyanez a periodizáció – természetesen kronológiai eltolódással – figyelhető meg a városunkban is állomásozó XIV. legio székhelyén, Carnuntumban is. Carnuntum polgárvárosában az I. építési periódusban, az 1–2. század fordulóján álltak vályogtégla falú házak, amelyeket a 2. században terméskő alapzatú cölöpfalú épületek követtek, végül a 2. század végén, a III. periódusban épültek fel a többszátú, mészkő- és gránittömbökből készített falazatú házak, míg a IV., utolsó fázisban a 4. század elején erős alapozó kváderekre vegyes falazatú épületek kerültek.²²

A leletanyag²³ zömében a 2/3. század fordulójára datálható, előkerült érmeink Vespasianus (69–79) illetve Constantinus Chlorus (293–305) és Honorius (393–423)

120 cm in a dark grey loamy layer at the corner of Marx and Frankel streets.¹⁹

In the last excavation campaign in 2003, we could investigate the Frankel Street east of Marx Street in a length of 300 m and in a width of only 80 cm. We could observe the 80–120 cm thick dark grey clayey Roman layer in the depth of 100–120 cm, the same that had been observed during former investigations. We could document two floor levels of gravelly surfaces in the layer. The older one could be observed in a length of 407 cm in a depth of 150–170 cm, while the younger one appeared in the depth of 127–137 cm and we could follow it in a length of 310 cm. The rescue excavation unearthed twelve settlement features: pits and trenches. Their discolourations appeared under the older floor level. The structure of the trenches (nos. 7, 8, 10, 11) was uniform (narrow, U-shaped in cross-section) they had the same filling (brown clay mixed with daub grains) and orientation (SW-NE). Beside a few sub-circular, irregular pits filled in with brown clay mixed with daub grains and the ruins of a clay-daubed hearth, the most significant feature of the excavation was the remains of a building composed of features 5 and 6. The building fragment with a stone foundation is the first dwelling unearthed in the vicus of Ad Flexum. It could be supposed from the layer observations of former excavations and other uncovered vicus buildings²⁰ that the houses in Ad Flexum also had stone foundations and adobe walls, the first proof of which is the building fragment marked by feature numbers 5-6. The two stretches of stone walls are from the SE corner of the building, their jointing can be calculated under the accumulated earth in the S (Fig. 2). The Malom branch of the Lajta is an artificial channel as it is proved by the fact that the building extended in this direction, and the walls were cut when the basin was built. The two stone walls are 42 cm wide, 46 cm high. The W side was documented in a length of 100 cm, the eastern side in a length of 160 cm. The space enclosed by them measures 500–690 cm (Figs 2–3). We could not identify the interior floor level. Adobe bricks in the cross-section of the area enclosed by the walls show the structural elements of the vertical walls of the building (Figs 4–5). The building type can be compared with the house types of other known auxiliary vicuses in Pannonia of the 2nd century. Buildings of stone foundations and adobe walls stood also in the territory of Albertfalva, Intercisa and Arrabona.²¹ The same periodisation, naturally with chrono-

20 Puztai 1979, 7.

21 PRK 234.; Arrabonai párhuzam: az első kőalapozású (vályogtégla felmenő fal) épület a vicusban a palánktábor kőbe való átépítését követően jelenik meg. Szőnyi 1992, 28. Hasonló összefüggés nyilván Ad Flexumban is lehetett, ám a castrum kutatási helyzete nem tesz lehetővé ilyen irányú elemzést.

22 CENCIC 2003, 104–106.

23 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 2004.4.1–79.

19 A. Figler's report, HM Archives 875.98.

20 Puztai 1979, 7.

21 PRK 234.; Analogue in Arrabona: the first building with a stone foundation (adobe vertical walls) appeared in the vicus after the plank fort had been rebuilt in stone. Szőnyi 1992, 28. A similar connection must have existed in Ad Flexum, but the stage of investigation of the fort does not afford us to analyse the situation from this respect.

császárok uralkodási idejéhez köthetők. Igen nagy számban kerültek elő finoman csiszolt felületű, átfűrt csonttűk, különböző bronz- és üvegkarpercekek. Változatosak a vas- (szegek, eszköztöredékek) és kerámialeleteink. Nagy variabilitást mutatnak az edénytípusok, formák, díszítések egyaránt. A terra sigillata tálakon a CANAIM és a IVLIANVS F bélyegek fordultak elő. A Iulianus műhely Rheinzabernben működött a 3. század közepén,²⁴ míg a többi sigillata motívum közép-galliai eredetre vezethető vissza. A leletanyagból szinte teljesen hiányzik a mécses (1 töredék) és a fibula (2 töredék).

Jelen cikk azt mutatja be, hogy a gazdag leletanyagú és kiemelten fontos, helyi régészeti védettség alatt álló lelőhely kutatottsága korántsem kimerítő, feltárása több, mint száz éve rendkívül elaprózottan, mozaikszerűen történik, összefüggő nagy felület kutatására mindaddig nem volt lehetőség. További probléma, hogy a feltáró régészek – magam is – nem római-korosok, így a részletes tudományos feldolgozás is a jövő feladata. Múzeumunk erre nyitott.

logical shifts, can be observed at the seat of the XIVth legion, which was garrisoned in the town, and in Carnuntum. Houses with adobe walls stood in the civil town of Carnuntum in the 1st construction period at the turn of the 1st and 2nd centuries. In the 2nd century they were replaced by buildings of ashlar foundations and post-structure walls, while houses of more than one room were built of limestone and granite blocks in the 3rd period at the end of the 2nd century. In the final 4th phase, houses of mixed walling were raised on strong foundation ashlar at the beginning of the 4th century.²²

Most of the finds²³ can be dated from the turn of the 2nd and 3rd centuries, the recovered coins came from the time of Emperors Vespasian's (69–79) and Constantinus Chlorus' (293–305) and Honorius' (393–423) reign. There were extremely many pierced bone needles of finely polished surfaces, various bronze and glass bracelets. The iron (nails, fragments of tools) and ceramic finds were also varied. The vessel types, shapes and ornaments show a great diversity. CANAIM and IVLIANVS F stamps can be found on Samian ware bowls. The Iulianus workshop worked in Rheinzabern in the middle of the 3rd century,²⁴ while the rest of the Samian ware motives can be originated from Central Gaul. Lamps (1 fragment) and brooches (2 fragments) are very poorly represented in the find material.

The present paper illustrates that the investigation of the site, which has yielded a rich find material and, being of a primary significance, is in the list of archaeologically protected sites, is far from being sufficient. Its excavation has taken more than a hundred years in several scattered campaigns and there has been no opportunity to uncover a larger coherent surface. Another problem is that the archaeologists, including the author of this paper, are not specialised in the study of the Roman period, so the detailed scientific analysis remains a task for the future. Our museum is ready to accept an offer.

24 Itt köszönöm meg Szőnyi Eszternek a leletanyag meghatározásában való segítségét, illetve a cikk előzetes „átfésülését”.

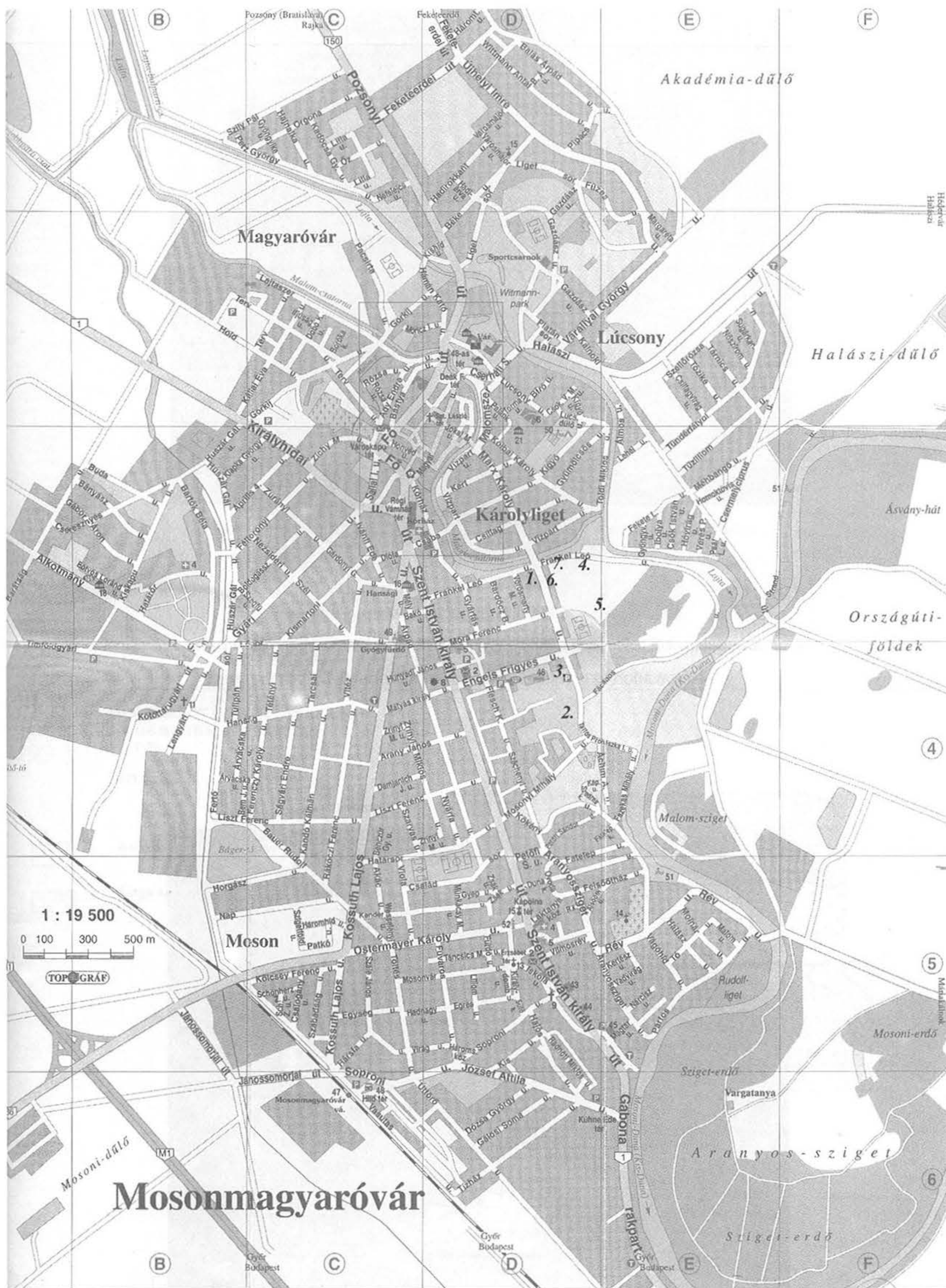
22 CENCIC 2003, 104–106

23 Hanság Museum Archaeological Collection 2004.4.1–79.

24 Here I express my gratitude to Eszter Szőnyi for her help in the determination of the find material and for the preliminary correction of the article.

Irodalom • *References*

- CENCIC 2003 CENCIC, J.: Römische Wohnbauten in Carnuntum. In: Carnuntum Jahrbuch 2003, 9–116.
- LŐRINCZ 1980 LŐRINCZ B.: A mosonmagyaróvári Hansági Múzeum bélyeges téglái. In: Alba Regia 1980, 265–290.
- PRK MÓCSY A. – FITZ J. (szerk.): Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest, 1990.
- PUSZTAI 1979 PUSZTAI R.: Mosonmagyaróvár településtörténetének vázlata a római kortól a XV. századig. In: Gecsényi L. (szerk.): Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez. Győr, 1979, 4–19.
- RF Régészeti Füzetek
- SÓTÉR 1888 SÓTÉR Á.: Mosonymegyei római leletekről. In: ArchÉrt 1888, 149–151.
- SÓTÉR 1898 SÓTÉR Á.: A mosonymegyei Történelmi és Régészeti Egylet emlékkönyve 1882–1898 a honfoglalás ezredéves ünnepélyének emlékére. Magyar-Óvár, 1898.
- SZÓNYI 1992 SZÓNYI E.: Arrabona topográfiája. Tanulmányok 1. Győr, 1992.
- WEBER-HIDEN 1996 WEBER-HIDEN, I.: Die reliefverzierte terra sigillata aus Vindobona. Teil I. Legionslager und canabae. Wien, 1996.

1. kép: Mosonmagyaróvár, a Tégla-földi-dűlő lelőhelyei

Fig. 1: Mosonmagyaróvár, sites in Tégla-földi dűlő

2. kép: Frankel utca, 2003. évi ásítás, az 5-6. objektum nyugatról fotózva

Fig. 2: Excavation in Frankel Street, 2003, features 5-6 from the west

3. kép: Frankel utca, 2003. évi ásítás, az 5. objektum nyugatról fotózva

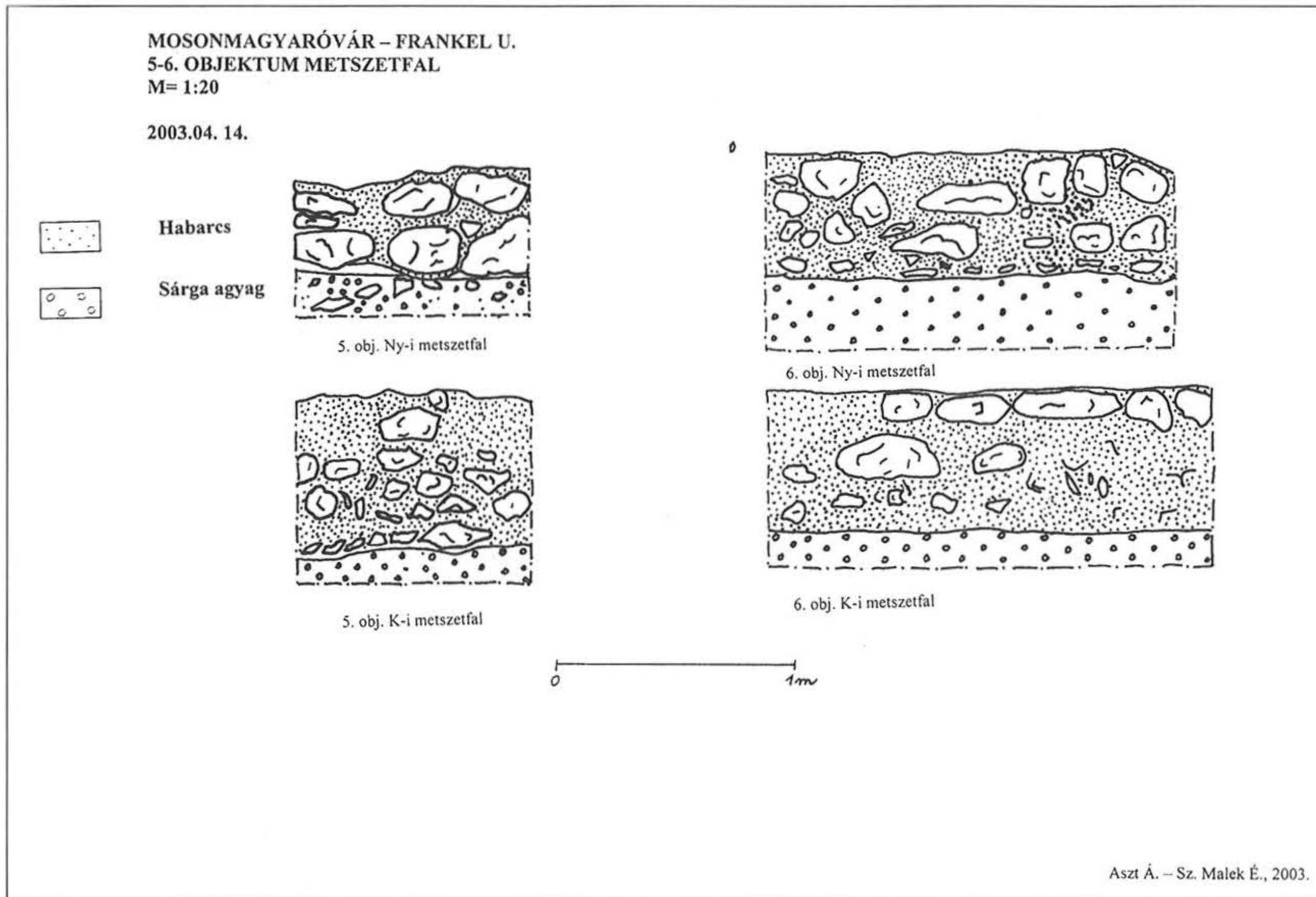
Fig. 3: Excavation in Frankel Street, 2003, feature 5 from the west

4. kép: Frankel utca, 2003. évi ásítás, a 6. objektum nyugatról fotózva

Fig. 4: Excavation in Frankel Street, 2003, feature 6 from the west

5. kép: Frankel utca, 2003. évi ásítás, az 5-6. objektum metszetei

Fig. 5: Excavation in Frankel Street, 2003, cross-sections of features 5-6